

Tidens tecken

Mikael Kurkiala (red.)

Tidens tecken

Våra nya Gudar

NUMMER 12 • 2025

Artos Academic

Tidens tecken ges ut vid kyrkokansliet och erbjuder ett forum där samhällseliga och existentiella teman centrala för Svenska kyrkans verksamhet, vision och identitet belyses ur olika perspektiv. *Tidens tecken* vill värna och tillvarata en mångfald av röster och perspektiv. I varje nummer förhåller sig därför artikelförfattarna fritt till angivet tema och de uppfattningar de framför överensstämmer inte av nödvändighet med Svenska kyrkans.

© Författarna 2025

© Artos & Norma bokförlag 2025

GRAFISK FORM

Magnus Åkerlund

REDAKTÖR

Mikael Kurkiala

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Jonas Bromander | Jenny Ehnberg | Mikael Kurkiala | Andreas Sandberg | Karin Tillberg

TRYCK

Totem, Polen 2025

ISBN 978-91-7777-316-0

ISSN 2002-4304

Svenska kyrkan

Avdelningen för kyrkoliv

Kyrkokansliet, SE-751 70 Uppsala, Sweden

E-post: mikael.kurkiala@svenskakyrkan.se

Tel: +46 (0)18 16 94 32

Artos & Norma bokförlag

Furugatan 10, SE-931 41 Skellefteå, Sweden

Tel: +46 (0)76 77 935 03 | e-post: info@artos.se | www.artos.se

INNEHÅLL

MIKAEL KURKIALA

Öppning 7

INGRID MALM LINDBERG

Deus ex machina och samtidens allvetande gudar 11

PER MAGNUS JOHANSSON

Till frågan om vad vi kan tro på 25

MAJA FJAESTAD

AI och demokratin 39

DANIEL BODÉN

AI är den enda guden och Elon Musk är dess profet 49

MATS ALVESSON

Kunskapsbaserad överreglering
– dyrkan av direktiv och expertis 57

HENRIK ERIKSSON

Innovation av ledning och organisering för
människor och framtiden 73

FANNY WILLIAM

Gudarna saknar fast adress:
Om plats, gemenskap och politisk vilja 85

DOUGALD HINE

På Nilens andra strand:
Ivan Illich och möjligheten till Exodus i en teknogenisk värld 97

Bildregister 111

Öppning

”You gotta serve somebody” – någon måste du tjäna – sjöng Bob Dylan på skivan ”Slow train coming” från 1979. Någonstans vänder vi oss alla i tillbedjan. Alla underkastar vi oss makter större än oss själva. Vilka dessa är avslöjas inte så mycket av våra trosbekännelser som av våra handlingar.

Sekularisering innebär därför inte att gudarna försvinner utan att de ersätts av nya: av sådana vi själva skapat – institutioner, myndigheter, traditioner och teknologier. Sekularisering innebär därför en omlokalisering – inte en avveckling – av en gudomlig sfär.

När sambandet mellan oss människor och produkterna av vårt eget fysiska och intellektuella arbete osynliggörs framträder våra egna skapelser som autonoma existenser, som väsen med en egen vilja och själ.

Redan tidigt under den moderna epoken anade framsynta tänkare riskerna med denna utveckling. Karl Marx talade om fetischism, en form av mystifiering av ting och maktförhållanden som kännetecknade den framväxande

kapitalismen. Författaren Mary Shelley (1797–1851) tecknade i sin roman *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* (1818) en suggestiv bild av hur produkten av ett teknologiskt framsteg – i detta fall en levande varelse skapad av död materia – förvandlas till ett monster genom att frikopplas från och vända sig mot sin skapares vilja. När vår egen skapelse erfars som ett handlande subjekt, ett självständigt ”väsen” som drivs av sin egen inneboende vilja och logik, börjar den också erfaras som någonting bortom vår kontroll.

Grundberättelsen återupprepas i olika versioner, från den bibliska berättelsen om guldkalven till moderna dystopier och skräckfilmer. Dockor som förvandlas från leksaker till mördare, avancerade robotar som förvandlas från tjänare till hämnare.

Men vi behöver inte vända oss till science fiction för att få detta temas giltighet bekräftat i vår tid och våra liv. Den teknologi som ska underlätta våra liv har byggt in sig som en omistlig del i våra kroppsliga, mentala och sociala funktioner. Utvecklingen av artificiell

intelligens är fortfarande i sin linda men håller redan på att i grunden omvandla vardagsliv och arbetsliv, politik och kultur och den alltmer ambivalenta gränsen mellan verklighet och fiktion.

Som redan har antytts är det nödvändigt att i begreppet teknologi inkludera också immateriella teknologier, sådant som organisationer och institutioner. På många arbetsplatser upplever sig anställda sig vara underställda de byråkratiska, tekniska och administrativa system som hela tiden blir alltmer komplexa, svårnavigerade och obegripliga. Även om arbetsuppgifterna i sig kan vara relativt oförändrade över tid tycks de hela tiden kräva mer och mer energi för att utföras. Detta "rasande stillastående", för att tala med sociologen Hartmut Rosa, bäddar för den märkliga kombinationen av burn-out (utbrändhet) och bore-out (uttråkning) som präglar mycket av det moderna arbetslivet. Ingen av oss som har varit yrkesverksamma under de senaste årtiondena har kunnat undkomma oavbrutna uppdateringarna av datorsystem, nya inloggningar och koder, säkerhetsrutiner, arkiveringsformer, tidsregistreringar, passerkort, arbetsprocesser och så vidare, i en allt accelererande förändringsprocess och omorganisation vars mål är höljt i ett dunkel. I ett "uppdateringssamhälle" blir vi alla snart daterade. Det finns inga rastplatser, bara en accelererande

rörelse framåt. Vi är alltid på efterkälken, aldrig ikapp.

Människolivet inramas och begränsas både av det som är oss givet, som gravitationen och entropilagen, och av det vi själva skapat. Bland de senare finns de "makter" och "livsformer" – våra nya gudar – som vi själva genom våra dagliga rutiner, våra sätt att tala och tänka tillskriver liv, vilja och själ. Och eftersom det är vi som har skapat dem är det rimligtvis också vi som borde ha kontroll över dem.

*

I sin diskussion om begreppet "Deus ex machina" visar **Ingrid Malm Lindberg** hur olika tekniker och filosofiska system – från minneskonst och matematiska maskiner till moderna AI-system – genom historien har designats för att efterlikna gudomligt allvetande. I denna strävan har man sökt "en universell symbolisk logik (eller [...] 'algoritm') som kan användas för att analysera och skapa synteser mellan världens alla befintliga former av vetande".

"Utan en tro finns inget meningsfullt liv" menar **Per Magnus Johansson**. Men vad kan vi tro på i en tid där samhällets institutioner, inklusive religionen, har allt svårare att hållbara vår längtan efter mening? Samtidigt som Sigmund Freud, psykoanalysens grundare, avfärdade religionen som önsketänkande behöll han livet igenom

”tron på att människan till sitt väsen är gåtfull och enbart i vissa avseende begriplig [...]. Övertygelsen och tvivlet levde sida vid sida.”

Maja Fjaestad menar att användandet av AI och algoritmer i beslutsfattande kan hota transparens och rättssäkerhet och därför, i förlängningen, också demokratin. Inte bara fördomar utan också själva språket kan ”kapslas in” i algoritmer vilket kan leda till stagnation. Men Fjaestad lyfter också fram AI:s positiva potential om den integreras i samhällsutvecklingen på ett sätt som gynnar transparens, ansvarsskyldighet och medborgerligt inflytande.

Daniel Bodén reflekterar över AI:s växande roll i vardagsliv och samhälle, där teknologin alltmer fungerar som rådgivare, terapeut och ideologisk kraft. Genom att analysera AI:s funktion som både tröst och kontrollmekanism, diskuterar han teknikens religiösa skimmer, dess roll i en framväxande ”teknofeodalism” och hur algoritmisk makt formar subjektivitet, autonomi och samhällsstruktur.

Mats Alvesson diskuterar hur kunskapsbaserad överreglering och dyrkan av direktiv och expertis kan leda till en paradox där upplysningens ideal om självständighet och myndighet förvandlas till sin motsats: ökad kontroll och beroende. Upplysningens löfte och förhoppning om att människans själiga frihet hotas av att vi nu underkastar oss de system vi själva skapat vilket

premierar ”följsamhet, lydnad och instruktionsberoende”.

Henrik Eriksson menar att byråkrati och hierarkiska ledningssystem är ineffektiva och riskerar att skapa omotiverade medarbetare. Medan aktivt ledarskap och medarbetarnas engagemang är avgörande för framgång är strategisk planering ofta är kontraproduktivt. Vi måste därför, menar Eriksson, ”våga ifrågasätta byråkrati, hierarkier, förvaltning utan utveckling och distanserade beslutsprocesser” för att istället främja självorganisering och kreativitet.

Fanny Willman diskuterar hur modernitet har påverkat människors känsla av plats och gemenskap. I en värld präglad av acceleration och rörelse växer rotlösheten och ”infrastrukturen för det gemensamma” riskerar att gå förlorad. Miljörörelsen har vänt sig till juridiken för att ge naturen rättigheter men ställs inför en paradox: ”för att skydda något i en värld där allt är till salu måste det definieras och avgränsas, vilket i sig innebär en begränsning av det skyddsvärda.”

Med utgångspunkt i filosofen Ivan Illichs tänkande granskar **Dougald Hine** det moderna samhällets teknologiska och institutionella utveckling med särskilt fokus på universitetets förvandling från en plats för kontemplation till en komponent i ett teknokratiskt informationssystem. Hine ansluter sig till Illichs vision om små, vänskapsbaserade

gemenskaper för kunskapsinhämtning som alternativ till den akademiska-industrikomplexets logik.

*

Det moderna projektet, som burits av löftet om att befria människan och att göra henne till härskare över sitt eget –

och i förlängningen alla andra arters – liv har, paradoxalt nog, ersatt gamla beroenden och begränsningar med nya. Enligt den franske filosofen Jean-Paul Sartre är människan dömd till frihet. Men kanske består denna frihet bara i den relativa friheten att välja de specifika formerna för sin egen ofrihet.

Mikael Kurkiala, redaktör